

21 Ιανουαρίου, 1992.

[ΠΙΚΗΣ, ΑΡΤΕΜΙΔΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Δ/στές]

ΝΙΚΟΛΑΣ Γ. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗ,

Εφεσεύοντες-Εναγόμενοι,

v.

ΧΡΙΣΤΟΥ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ,

Εφεσίβλητου-Ενάγοντα.

(Πολιτική Έφεση Αρ. 8342).

- Επίσημες γλώσσες της Δημοκρατίας — Συναγματική επιταγή να διεξάγεται η διαδικασία ενώπιον των Δικαστηρίων σε μια από αυτές — Δικόγραφο μέρος του οποίου ήταν γραμμένο αγγλικά, καταχωρήθηκε αρχικά σε περίοδο που επιτρεπόταν η χρήση της αγγλικής
- 5 δυνάμει του Ν 51/65, τροποποιήθηκε αργότερα, μετά την κατάργηση του Ν 51/65, αναφορικά με το μέρος του που ήταν γραμμένο στην ελληνική — Το τροποποιημένο δικόγραφο, που εξακολούθησε να είναι γραμμένο εν μέρει στην αγγλική, καταχωρήθηκε μετά την κατάργηση του Ν 51/65 — Κατά πόσο ήταν έγκυρο.
- 10 Επίσημες γλώσσες της Δημοκρατίας — Νομοθετικές διατάξεις σχετικά με την χρήση τους στα Δικαστήρια — Είναι ουσιαστικής και όχι δικονομικής φύσεως.
- Δικόγραφα — Τροποποίηση — Ανατρέχει στον χρόνο της κατάργησης του αρχικού δικογράφου, το οποίο δεν καταργείται αλλά τροποποιείται.
- 15 Δικόγραφα — Τροποποίηση — Αφορά μόνο το μέρος ή μέρη του δικογράφου για τα οποία δόθηκε άδεια τροποποίησης — Δεν επιτρέπεται επέμβαση στο υπόλοιπο μέρος.
- 20 Στις 6.12.86 ο εφεσίβλητος καταχώρησε την έκθεση απαιτήσεως του μέρους της οποίας (οι λεπτομέρειες σωματικών βλαβών) ήταν γραμμένο στα αγγλικά, πράγμα που τότε ήταν επιτρεπτό με βάσει τις πρόνοιες του περί Νόμων και Δικαστηρίων (Κείμενο και Διαδικασία) Νόμου, 1965 (Ν 51/65). Στις 3.10.89, μετά την κατάργηση του Ν 51/65 από τον περί Επισήμων Γλωσσών της Δημοκρατίας Νόμο, 1988 (Ν 67/88) που επέβαλλε την χρήση της ελληνικής
- 25 στα Δικαστήρια όταν οι διάδικοι ήσαν ελληνοκύπριοι, ο εφεσίβλητος, μετά από σχετική άδεια του Δικαστηρίου, καταχώρησε τροποποιημένη έκθεση απαιτήσεως. Η τροποποίηση αφορούσε άλλο

τμήμα της έκθεσης απαιτήσεως που ήταν γραμμένο στα ελληνικά.

Στην τροποποιημένη έκθεση οι λεπτομέρειες σωματικών βλαβών παρέμειναν στην αγγλική όπως ήταν στην αρχική έκθεση απαιτήσεως.

Κατά την ακρόαση ο εφεσείων ήγειρε, προφορικά, θέμα διαγραφής της έκθεσης απαιτήσεως διότι, όπως ισχυρίσθημε, κατά παράβαση του Νόμου 67/88, τμήμα της ήταν γραμμένο αγγλικά. 5

Αποφασίσθηκε (διαφωνούντος του Πική Δ.):

(α) Ο Νόμος 67/88, που καθιέρωνε την χρήση των επίσημων γλωσσών της Δημοκρατίας στα Δικαστήρια σύμφωνα με το Σύνταγμα, δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι ήταν δικονομικής φύσης και, γι' αυτό, δεν μπορούσε να περιληφθεί στην εξαίρεση του κανόνα για μη αναδρομικότητα των νόμων, που αφορά νόμους δικονομικής φύσης. Κατά συνέπεια, η αρχική έκθεση απαιτήσεως ήταν έγκυρη και εξακολουθούσε να είναι έγκυρη. 10 15

(β) Με την παραχώρηση άδειας τροποποίησης δικογράφου δεν καταργείται το αρχικό δικόγραφο. Αντίθετα, η τροποποίηση ανατρέχει στο χρόνο της κατάρτισης του αρχικού δικογράφου. Κατά συνέπεια, η καταχώρηση της τροποποιημένης έκθεσης απαιτήσεως δεν ισοδυναμεί με καταχώρηση νέας έκθεσης ούτε μετατόπιζε χρονικά την ημερομηνία της αρχικής έκθεσης απαιτήσεως. 20

(γ) Η άδεια για τροποποίηση αφορά μόνο το μέρος εκείνο του δικογράφου στο οποίο αναφέρεται στο σχετικό διάταγμα που εξουσιοδοτεί την τροποποίηση. Κατά την κατάρτιση του τροποποιημένου δικογράφου ο διάδικος δεν δικαιούται να αλλάξει οποιοδήποτε άλλο μέρος του δικογράφου. 25

Σύμφωνα με τον Πική Δ.:

Το άρθρο 3.4 του Συντάγματος ορίζει ότι όπου οι διάδικοι είναι Έλληνες η διαδικασία διεξάγεται στην ελληνική. Ο όρος "διαδικασία" περιλαμβάνει κάθε διάβημα ή μέτρο που σχετίζεται με την επίκληση και άσκηση των δικαιοδοσιών του δικαστηρίου. Η καταχώρηση τροποποιημένης έκθεσης απαιτήσεως συνιστούσε μέσο της διαδικασίας, και η διατύπωση μέρους της σε γλώσσα άλλη από την ελληνική την καθιστούσε άκυρη. 30

per Curiam: Η αίτηση για διαγραφή της έκθεσης απαιτήσεως μπορούσε να γίνει προφορικά, όπως έγινε, και δεν χρειαζόταν γραπτή αίτηση, διότι το θέμα ήταν τέτοιο που θα μπορούσε να είχε εγερθεί αυτεπάγγελτα από το δικαστήριο. 35

Η έφεση απορρίφθηκε με έξοδα.

Υποθέσεις που αναφέρθηκαν:

- Koumis v. Kartaris* (1983) 1 CLR 856
Proodos v. Pavlou (1987) 1 CLR 529
Kazadjian v. Ellinides (1988) 1 CLR 743
- 5 *The United Bible Societies (Gulf) v. Χατζηκώστας Πολ. Εφεση 7413-28.5.90*
Δημοκρατία ν. Νίκος Σαμψών (1991) 1 Α.Α.Δ. 858
Varnavides v. Ioannou (1982) 1 CLR 263
Liatsos v. Ponirou (1985) 1 CLR 165
- 10 *Data Media A.E. v. K.S.N. (Business Aids) Ltd, Πολ. Εφεση 7463, 15.1.90*
Αυγουστή ν. Χατζημηχαήλ, Πολ. Εφεση 7939, 4.5.90
Sneade v. Wotherton Barytes and Lead Mining Company 1904 1 KB 295
- 15 *Eshelby v. Federated European Bank Ltd* [1931] All E.R. Rep. 840
Liptons Cash Registers v. Hugin (G.B.) [1982] 1 All ER 595
Tilcon Ltd v. Land Investments Ltd [1987] 1 All E.R. 615
Gaber Allan Ali Al Somrani v. The Cyprus Ship "Poseidonia", Υποθ. Ναυτοδικείου 70/88, 28.11.90
- 20 *Attorney-General v. Vernazza* [1960] A.C. 965 (H.L.)
United Bible Societies (Gulf) v. Hadjikakou, Πολ. Εφεση 7413, 28.5.90
Tilcon Ltd v. Lond. Investments Ltd [1987] 1 All E.R. 615 (C.A.)
Rowling v. Takaro Properties Ltd [1988] 1 All E.R. 163, 172 (P.C.)

25 Έφεση.

Έφεση από τους εναγομένους κατά της ενδιάμεσης απόφασης του Επαρχιακού Δικαστηρίου Λεμεσού (Σταυρινίδης, Πρωσ. Α.Ε.Δ. που δόθηκε στις 31 Δεκεμβρίου,

1990 (Αρ. Αγωγής 3975/85) με την οποία η αίτησή τους για διαγραφή της έκθεσης απαιτήσεως γιατί, κατά ένα μέρος, ήταν γραμμένη στην Αγγλική γλώσσα απορρίφθηκε.

Α. Αναστασιάδης, για τους εφεσείοντες.

Κ. Χ. Πιέρας, για τον εφεσίβλητο.

5

Cur. adv. vult.

ΠΙΚΗΣ, Δ: Την πρώτη απόφαση θα δώσει ο Δικαστής Κωνσταντινίδης. Τη δεύτερη απόφαση θα δώσει ο Δικαστής Αρτεμίδης ο οποίος συμφωνεί με την απόφαση του Δικαστή Κωνσταντινίδη. Εγώ θα δώσω ξεχωριστή απόφαση. 10

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Δ.: Μέρος της εκθέσεως απαιτήσεως του ενάγοντα-εφεσίβλητου είχε γραφτεί στα αγγλικά. Η έκθεση απαιτήσεως είχε καταχωριστεί την 6 Δεκεμβρίου 1986 όταν η χρησιμοποίηση της αγγλικής γλώσσας στη 15 διαδικασία ενώπιον των Δικαστηρίων ήταν επιτρεπτή με βάση τις πρόνοιες του περι Νόμων και Δικαστηρίων (Κείμενο και Διαδικασία) Νόμου του 1965 (Ν. 51/65).

Μετά από αίτηση του εφεσίβλητου δόθηκε άδεια για την τροποποίηση της εκθέσεως απαιτήσεως. Η τροποποίηση 20 αφορούσε το μέρος της εκθέσεως απαιτήσεως που ήταν γραμμένο στα ελληνικά. Την 3 Οκτωβρίου 1989, ο εφεσίβλητος καταχώρισε τροποποιημένη έκθεση απαιτήσεως σύμφωνα με τη διαταγή του Δικαστηρίου. Το κείμενο της 25 εκθέσεως απαιτήσεως, στο βαθμό που δεν επηρεαζόταν από το διάταγμα για τροποποίηση, παρέμεινε ανέπαφο.

Την ημέρα που ορίστηκε για την ακρόαση της αγωγής, ο δικηγόρος των εναγομένων-εφεσειόντων επικαλέστηκε τον περι Επισήμων Γλωσσών της Δημοκρατίας Νόμο του 1988 (Ν. 67/88), που θεσπίστηκε στο μεταξύ, και έθεσε 30 θέμα διαγραφής της εκθέσεως απαιτήσεως γιατί, έστω κατά ένα μέρος της, ήταν γραμμένη στα αγγλικά. Αντικείμενο της έφεσης είναι η ορθότητα της ενδιάμεσης απόφα-

σης του πρωτόδικου Δικαστηρίου με την οποία απορρίφθηκε το αίτημα αυτό.

5 Η αιτιολογία της πρωτόδικης απόφασης και η φύση των επιχειρημάτων που αναπτύχθηκαν, καθιστούν αναγκαία την εισαγωγική αναφορά στο Σύνταγμα και τις νομοθετικές ρυθμίσεις από το 1965 και μετά. Το Άρθρο 3(1) του Συντάγματος καθιερώνει την ελληνική και την τουρκική ως τις επίσημες γλώσσες της Δημοκρατίας. Η μεταβατική διάταξη του Αρθρου 189 του Συντάγματος κατέστησε 10 δυνατή για περίοδο πέντε χρόνων από την ημερομηνία έναρξης της ισχύος του Συντάγματος, (α) την παραμονή στην αγγλική γλώσσα των Νόμων που διατηρήθηκαν σε ισχύ κατά το Άρθρο 188 του Συντάγματος και (β) τη 15 χρήση της αγγλικής γλώσσας σε κάθε διαδικασία ενώπιον οποιουδήποτε Δικαστηρίου.

Το πρόβλημα που δημιουργήθηκε επειδή δε μεταφράστηκαν οι νόμοι κατά την πεντάχρονη μεταβατική περίοδο, αντιμετωπίστηκε με τον περι Νόμων και Δικαστηρίων (Κείμενον και Διαδικασία) Νόμο του 1965 (Ν. 51/65). Η 20 ρύθμιση ήταν η ακόλουθη: Μέχρις ότου θα μεταφράζονταν οι νόμοι με μηχανισμό που προσδιορίστηκε, θα εξακολουθούσαν να ισχύουν ως είχαν. Επιπλέον, όλες οι διαδικασίες ενώπιον των Δικαστηρίων θα εξακολουθούσαν να διεξάγονται σε οποιαδήποτε μέχρι τότε "εν χρήσει εν 25 τοις Δικαστηρίοις γλώσσαν". Τα πράγματα παρέμειναν χωρίς μεταβολή μέχρι το 1988. Ορισμένες πτυχές του ζητήματος της γλώσσας της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου εξετάστηκαν από το Ανώτατο Δικαστήριο σε αριθμό υποθέσεων. Δεν έχουν εγερθεί συνταγματικά θέματα στην παρούσα υπόθεση και θα περιοριστούμε στην 30 αναφορά τους. Στην υπόθεση *Koumis v. Kortaris* (1983) 1 CLR 856 αναγνωρίστηκε η εγκυρότητα του Νόμου 51/65 κατά το δίκαιο της ανάγκης. Παράλληλα, θεωρήθηκε πως η Δ. 58 των Θεσμών της Πολιτικής Δικονομίας που αναφέρεται στην γλώσσα στα Δικαστήρια εξακολουθούσε να 35 ισχύει με τις αναγκαίες όμως προσαρμογές ώστε να είναι εναρμονισμένη προς το Σύνταγμα. (Βλ. *Proodos v. Pavlou and another* (1987) 1 CLR 529, *Kazadjian v. Ellinides* (1988)

1 CLR 743, *The United Bible Societies (Gulf) v. ΧατζηΚώστας* Πολ. Εφεση 7413 - 28.5.90.

Το 1988 ο νομοθέτης έκρινε πως δεν ήταν πια επιθυμητό να συνεχιστεί η κατάσταση που δημιούργησε ο Νόμος 51/65. Με τον περι Επισήμων Γλωσσών της Δημοκρατίας Νόμο του 1988 (Ν. 67/88), ίσως για την άρση κάθε αμφιβολίας, επαναλήφθηκε η πρόνοια του Άρθρου 3(1) του Συντάγματος σύμφωνα με την οποία οι επίσημες γλώσσες της Δημοκρατίας είναι η ελληνική και τουρκική και καταργήθηκε ο Νόμος 51/65 από την 16 Αυγούστου 1989. Αυτό σήμαινε πως από την πιο πάνω ημερομηνία δε θα μπορούσε να παραμείνει γραμμένος στα αγγλικά οποιοσδήποτε νόμος. Προφανώς επειδή θεωρήθηκε πως σε ό,τι αφορά τους νόμους που ήταν γραμμένοι στα αγγλικά δεν εξέλειπε η ανάγκη που επέβαλε τη ρύθμιση που έγινε με το νόμο 51/65, με το Νόμο 146/89 μετατέθηκε η ημερομηνία κατάργησης του που αναφερόταν στο κείμενο των Νόμων. Ορίστηκε πως εκείνο το μέρος του Νόμου θα καταργείτο από την 16 Αυγούστου 1990. Η ημερομηνία αυτή έγινε διαδοχικά 16 Αυγούστου 1991 (βλ. Ν. 154/90) και 16 Αυγούστου 1992 (βλ. Ν. 153/91). Διατηρήθηκε όμως η 16 Αυγούστου 1989 ως η ημερομηνία κατάργησης του άρθρου 4 του Νόμου 51/65, δηλαδή του μέρους του που επέτρεπε τη διεξαγωγή της διαδικασίας ενώπιον των Δικαστηρίων και σε γλώσσα άλλη από τις επίσημες. Παράλληλα, με το Νόμο 154/90 προβλέφθηκε η δυνατότητα προσαγωγής έγγραφων αποδεικτικών μέσων γραμμένων στα αγγλικά. Η διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου να διατάξει τη μετάφραση τέτοιων εγγράφων στις επίσημες γλώσσες ή σε οποιαδήποτε από αυτές περιορίστηκε σε εκείνα που είχαν συνταχθεί μετά την 15 Αυγούστου 1989.

Τα θέματα που είχαν εγερθεί ήταν δυο. Σύμφωνα με το πρώτο, η καταχώρηση της τροποποιημένης έκθεσης απαιτήσεως ήταν νέο διαδικαστικό βήμα που έγινε σε χρόνο κατά τον οποίο δεν υπήρχε πια η δυνατότητα χρήσης της αγγλικής γλώσσας. Επομένως, ήταν ανεπίτρεπτη η καταχώρισή της αφού μέρος της ήταν γραμμένο στα αγγλικά. Σύμφωνα με το δεύτερο, οι πρόνοιες που διέπουν το θέμα

είναι δικονομικής φύσης και επομένως πρέπει να θεωρηθεί ότι, ως τέτοιες, έχουν αναδρομική ισχύ.

- Το πρωτόδικο Δικαστήριο είδε το θέμα από διαφορετική σκοπιά. Εκρινε πως οι πρόνοιες του Νόμου 154/90 επέτρεπαν ουσιαστικά τη σύνταξη της εκθέσεως απαιτήσεως στην αγγλική γλώσσα. Το μέρος της εκθέσεως απαιτήσεως που είχε γραφτεί στα αγγλικά αφορούσε τις λεπτομέρειες των σωματικών βλαβών που ισχυριζόταν ότι υπέστη ο εφεσίβλητος εξαιτίας του επίδικου οδικού ατυχήματος. Το πρωτόδικο Δικαστήριο με το δεδομένο ότι αποτελούσε αντιγραφή των σχετικών ιατρικών πιστοποιητικών, έκρινε ότι η περίπτωση εμπύπτει στις πρόνοιες του Νόμου 154/90 μια και "ένα διάδικος δικαιούται να αποδείξει τους ισχυρισμούς του που περιέχονται στην έκθεση αίτησης του με έγγραφα συνταγμένα σε ξένη γλώσσα και λαμβανομένης υπόψη της νομικής αρχής επιτρεπομένου του μείζονος επιτρέπεται και το έλασσον".

- Δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε με αυτή την προσέγγιση. Ο Νόμος 154/90 αφορά μόνο στα αποδεικτικά μέσα. Οι πρόνοιές του είναι σαφείς και δεν υπάρχει το παραμικρό περιθώριο για να θεωρηθεί ότι καλύπτουν οτιδήποτε άλλο πέρα από εκείνο στο οποίο γίνεται ρητή αναφορά. Το αξίωμα που αναφέρθηκε δεν είχε θέση στην περίπτωση αυτή. Ανεξάρτητα από τα πιο πάνω, η ταξινόμηση μιας έννοιας ως έλασσονος σε σχέση με άλλη προϋποθέτει ομοιογένεια μεταξύ τους. (Βλ. *Δημοκρατία ν. Νίκος Σαμψών* (1991) 1 Α.Α.Δ. 858. Είναι ένα πράγμα η έκθεση και άλλο, εντελώς διαφορετικό, τα αποδεικτικά μέσα για τη θεμελίωση των ισχυρισμών που περιέχονται στην πρώτη. Αν όχι τίποτε άλλο, είναι αντικανονική η συμπερίληψη μαρτυρίας στο κείμενο των εγγράφων προτάσεων. (Βλ. Δ. 19 κ.4 των Θεσμών περι Πολιτικής Δικονομίας). Με την παροχή της δυνατότητας προσαγωγής εγγράφων αποδεικτικών μέσων που είναι γραμμένα σε ξένη γλώσσα, ο νομοθέτης απλώς θέλησε να αντιμετωπίσει πρακτικές δυσκολίες που δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι υπάρχουν και στην περίπτωση των εγγράφων προτάσεων.

Το πρωτόδικο Δικαστήριο απέρριψε το αίτημα των εφεσσειόντων και γιατί, όπως αναφέρει συνοπτικά στο τέλος, δεν είχε υποβληθεί με γραπτή αίτηση. Το θέμα που είχε εγερθεί προεκτεινόταν έτσι που να άπτεται της εξουσίας του ίδιου του Δικαστηρίου να προχωρήσει στην εκδίκαση της ουσίας της αγωγής. Ήταν θέμα που θα μπορούσε να εγερθεί ακόμα και από το ίδιο το Δικαστήριο και δεν ήταν ορθή η απόρριψη του αιτήματος για το λόγο αυτό, αφού μάλιστα, δεν υπήρξε οποιαδήποτε ένσταση στο να συζητηθεί το θέμα με τον τρόπο που εγέρθηκε και το Δικαστήριο τελικά εξέτασε την ουσία των επιχειρημάτων των δυο πλευρών.

Παρόλα αυτά, καταλήξαμε πως δεν ευσταθούν τα επιχειρήματα των εφεσσειόντων και πως, επομένως, η έφεση πρέπει να απορριφθεί.

Θα ασχοληθούμε πρώτα με το ζήτημα της αναδρομικότητας των προνοιών που διέπουν το ζήτημα της γλώσσας στα Δικαστήρια. Πρέπει να σημειώσουμε πως δεν έχει αναπτυχθεί ενώπιόν μας οποιαδήποτε επιχειρηματολογία και πως η αναφορά στο θέμα εξαντλήθηκε με τη συμπερίληψη στον κατάλογο αυθεντιών του δικηγόρου των εφεσσειόντων νομολογίας αναφορικά με τον κανόνα ως προς την αναδρομικότητα δικονομικών διατάξεων. Έχοντας υπόψη το συγκεκριμένο αίτημα που είχε υποβληθεί, πρέπει να υποθέσουμε ότι κατά την άποψη των εφεσσειόντων η έκθεση απαιτήσεως θα έπρεπε να διαγραφεί παρά το ότι όταν καταχωρίστηκε αρχικά ήταν έγκυρη και ανεξάρτητα από το γεγονός της μεταγενέστερης τροποποίησης της. Αυτό, επειδή οι νομοθετικές εξελίξεις από το 1988 και μετά είναι δικονομικής φύσης, και ως τέτοιες έχουν αναδρομική ισχύ.

Το ζήτημα της αναδρομικής ισχύος των Νόμων και οι αρχές που το διέπουν, ανάλογα με το αν οι νομικές πρόνοιες είναι ουσιαστικής ή δικονομικής φύσης, έχουν εξηγηθεί σε μεγάλη σειρά αποφάσεων του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Πράγματι, αντίθετα προς όσα ισχύουν για τους ουσιαστικούς νόμους, οι δικονομικοί κανόνες αλλά και

- εκείνοι που σχετίζονται με την απόδειξη, θεωρούνται ότι έχουν αναδρομική ισχύ εκτός αν φανεί ότι προκύπτει καθαρά αντίθετη πρόθεση του νομοθέτη ή, όπως έχει τεθεί διαφορετικά, υπάρχει καλός λόγος για το αντίθετο. Εξη-
- 5 γείται πως δεν αποκτά ο διάδικος δικαίωμα για τη συνέχιση της διαδικασίας ή την απόδειξη με βάση τις νομικές διατάξεις που τις ρύθμιζαν κατά την έναρξη της διαδικασίας. Το δικαίωμά του συνίσταται στο να προωθήσει και να αποδείξει την πρόθεσή του με βάση τις διατάξεις που
- 10 ισχύουν κατά το χρόνο της δίκης. (Βλ. μεταξύ άλλων *Varnavides v. Ioannou and another* (1982) 1 CLR 263, *Liatsos v. Ponirou and another* (1985) 1 CLR 165, *Data Media A.E. v. K.S.N. (Business Aids) Ltd* Πολ. Εφεση 7463 - 15.1.90 και *Κυριάκου Αυγουστή v. Σταματίας ΧατζηΜι-*
- 15 *χαήλ* Πολ. Εφεση 7939 - 4.5.90.

- Εκείνο που επέφεραν οι νομοθετικές εξελίξεις από το 1988 και μετά, σε ό,τι αφορά τη γλώσσα που θα χρησιμοποιείται στη διαδικασία ενώπιον των Δικαστηρίων, ήταν η ενεργοποίηση του Αρθρου 3 του Συντάγματος. Δεν μπο-
- 20 ρούμε να συμμεριστούμε την άποψη πως οι διατάξεις του Συντάγματος ως προς τη χρησιμοποίηση των επίσημων γλωσσών της Δημοκρατίας στις διαδικασίες ενώπιον του Δικαστηρίου είναι δικονομικής φύσης. Η καθιέρωση της γλώσσας του λαού ενός κράτους ως της επίσημης γλώσ-
- 25 σας του και η επακόλουθη πρόβλεψη πως αυτή η γλώσσα θα χρησιμοποιείται στις διαδικασίες ενώπιον των Δικαστηρίων δεν είναι δυνατό να συσχετισθεί με ο,τιδήποτε το δικονομικό. Το γεγονός ότι μιλούμε για τη γλώσσα στη διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου δεν μεταβάλλει την
- 30 πραγματική φύση της συνταγματικής διάταξης ούτε διαφοροποιεί τις επιπτώσεις της. Το Σύνταγμα επιβάλλει τη χρησιμοποίηση στα Δικαστήρια των επίσημων γλωσσών της Δημοκρατίας και όχι άλλων από την ημέρα της έναρξης της ισχύος του ή στην προκειμένη περίπτωση, από την
- 35 ημέρα της ενεργοποίησης της διάταξης αυτής. Το θέμα της γλώσσας στην οποία διεξάγεται η διαδικασία δεν αποσκοπεί στη ρύθμιση της διαδικασίας και θα σημειώναμε τις πρόνοιες του άρθρου 163 του Συντάγματος που παρέχουν στο Ανώτατο Δικαστήριο την εξουσία για έκδοση διαδικα-

στικού κανονισμού προς το σκοπό τέτοιας ρύθμισης.

Απομένει να ασχοληθούμε με το δεύτερο από τα επιχειρήματα των εφεσεϊόντων. Δε συμφωνούμε ότι με την καταχώριση της τροποποιημένης έκθεσης απαιτήσεως πέθανε η αρχική, όπως χαρακτηριστικά είπε ο δικηγόρος των εφεσεϊόντων. Δε βρισκόμαστε μπροστά στην περίπτωση καταχώρισης γραπτής πρότασης μετά την ημερομηνία κατάργησης του άρθρου 4 του Νόμου 51/65 όπως ήταν η θέση των εφεσεϊόντων. Μακρά σειρά νομολογίας θέλει την τροποποίηση να ανατρέχει στο χρόνο της κατάργησης της αρχικής. (Βλ. *Sneade v. Wotherton Barytes and Lead Mining Company* [1904] 1 KB 295, *Eshelby Federated European Bank Ltd* [1931] All ER Rep. 840, *Liptons Cash Registers v. Hugin (G.B.)* [1982] 1 All ER 595, *Tilcon Ltd v. Land Investments Ltd* [1987] 1 All E.R. 615, *Gaber Alian All Al Somrani v. The Cyprus Ship "Poseidonia"* και άλλοι, Υπόθεση Ναυτοδικείου 70/88 - 28.11.90, *Bullen and Leake* 12η έκδοση σελ. 135). Δε χρειάζεται όμως να επεκταθούμε σ' αυτή την έκφανση του ζητήματος αφού δεν μας απασχολεί εδώ η χρονική τοποθέτηση της τροποποίησης που έγινε αν δηλαδή οι τροποποιημένοι ισχυρισμοί θα πρέπει να θεωρούνται ότι περιλήφθηκαν στην έκθεση απαιτήσεως όχι κατά το χρόνο της τροποποίησης αλλά από την αρχή. Το ζήτημα εδώ είναι αν θα πρέπει να μεταχρονολογηθεί ουσιαστικά η έκθεση απαιτήσεως ώστε να θεωρείται ότι καταχωρίστηκε κατά το χρόνο που έγινε η τροποποίηση. Την απάντηση τη δίνει η ίδια η φύση της διαδικαστικής ενέργειας που γίνεται. Τροποποιείται η υπάρχουσα έκθεση απαιτήσεωςξ δεν αντικαθίσταται αλλά εξακολουθεί να υπάρχει τροποποιημένη. Η καταχώριση νέου εγγράφου που ενσωματώνει την τροποποίηση εξυπηρετεί μόνο πρακτικό σκοπό. Οι πρόνοιες τις Δ.25 κ. 23 των Θεσμών περί Πολιτικής Δικονομίας ότι οποτεδήποτε τροποποιείται η οπισθογράφηση, ή οποιαδήποτε γραπτή πρόταση, αυτή, όταν τροποποιείται, θα φέρει σημείωση ως προς την ημερομηνία του διατάγματος δυνάμει του οποίου τροποποιήθηκε και ως προς την ημερομηνία που έγινε η τροποποίηση, είναι σχετικές.

Ανεξάρτητα από αυτά, δε νομίζουμε ότι θα ήταν επιτρεπτό για τους εφεσίβλητους να αγγίξουν ο,τιδήποτε εκτός από εκείνο που καλυπτόταν από το διάταγμα του Δικαστηρίου που εξουσιοδοτούσε την τροποποίηση. Η τροποποίηση δεν μπορούσε να γίνει παρά σύμφωνα με το διάταγμα. (Βλ. Δ.25 κ.2 "accordingly"). Η χωρίς εξουσιοδότηση μετάφραση του μέρους της εκθέσεως απαιτήσεως που ήταν γραμμένο στα αγγλικά πέρα από το ότι θα δημιουργούσε ενδεχομένως ζητήματα ορθής απόδοσης, θα αποτελούσε ανεπίτρεπτη επέμβαση στο κείμενο που έγκυρα καταχωρίστηκε. Οποιαδήποτε αλλαγή προϋποθέτει άδεια του Δικαστηρίου που προσδιορίζει και το ακριβές περιεχόμενό της.

15 Για τους λόγους που αναφέραμε η έφεση απορρίπτεται με έξοδα εναντίον των εφεσειόντων.

ΑΡΤΕΜΙΔΗΣ, Δ. Το ανυτηρό Σύνταγμα της χώρας μας, που ανακηρύχτηκε ανεξάρτητη Δημοκρατία το 1960, καθορίζει ως "επίσημες" γλώσσες την Ελληνική και Τουρκική. (Άρθρο 3(1). Επειδή όμως η Κύπρος ήταν πριν την ανεξαρτησία της Αγγλική αποικία και η νομοθεσία της ήταν διατυπωμένη στην Αγγλική γλώσσα, στο Άρθρο 189 προβλέπεται μεταβατική περίοδος 5 ετών μέσα στην οποία μπορεί να διατηρηθούν οι Νόμοι σ' αυτή τη γλώσσα, καθώς επίσης και η χρήση της σε κάθε δικαστική διαδικασία. 20 Εκτοτε αυτό που ακολούθησε επεξηγείται στις αποφάσεις των δικαστών Πική και Κωνσταντινίδη. Στο τέλος της απόφασης του ο Δικαστής Πικής αναφέρεται στα σοβαρά θέματα που δεν αγγίξαμε, γιατί δεν ηγέρθησαν στην παρούσα έφεση.

30 Πάνω στο τυπικό νομικό ζήτημα, όπως αναλύθηκε ενώπιόν μας, συμφωνώ με την απόφαση του δικαστή Κωνσταντινίδη. Σπεύδω, έστω και αν τούτο αποτελεί επανάληψη, να πω ότι δεν ηγέρθη, και επομένως δεν συζητήθηκε η συνταγματική διάσταση του ζητήματος.

ΠΙΚΗΣ, Δ. : Ορισμένες πτυχές της έφεσης είναι πρωτό-
 τυπες και γι' αυτό θα είναι ωφέλιμο να αναφερθούμε στο
 πλαίσιο που απαντούνται και στο βάθος που τις στοιχειο-
 θετεί, ώστε να διαφωτιστεί κάθε πλευρά του θέματος και
 να καταστεί ευχερέστερα κατανοητή η φύση των εγειρόμε- 5
 νων θεμάτων.

Ο εφεσίβλητος ενήγαγε με την έκδοση γενικά οσιθο-
 γραφημένου κλητηρίου τον εφeseίοντα, αξιώνοντας γενι-
 κές και ειδικές αποζημιώσεις για αμελείς πράξεις του τε-
 λευταίου που του προκάλεσαν κακώσεις και του επέφεραν 10
 ζημία. Το κλητήριο ένταλμα εκδόθηκε στις 12/6/86 και η
 έκθεση απαιτήσεως καταχωρήθηκε στις 6 Δεκεμβρίου του
 ίδιου χρόνου. Η έκθεση απαιτήσεως είναι διατυπωμένη εν
 μέρει στα ελληνικά και εν μέρει στα αγγλικά. Στα αγγλικά 15
 εκτίθενται οι λεπτομέρειες των τραυμάτων που υπέστη ο
 εφεσίβλητος και οι επιπτώσεις τους στην κατάσταση της
 υγείας του. Με άδεια του Δικαστηρίου, που του παραχω-
 ρήθηκε σχεδόν τρία χρόνια αργότερα, ο εφεσίβλητος προέ-
 βη στην τροποποίηση της έκθεσης απαιτήσεως. Η τροπο-
 ποιημένη έκθεση απαιτήσεως κατατέθηκε στις 3/10/89. Και 20
 η τροποποιημένη έκθεση είναι διατυπωμένη σε δυο γλώσ-
 σες.

Κατά την ακρόαση ο εφεσίβλητος έφερε ένσταση στη
 διεξαγωγή της δίκης στην απουσία, όπως ισχυρίστηκε, 25
 έγκυρης έκθεσης απαιτήσεως, το δικονομικό μέσο για τον
 προσδιορισμό των επίδικων θεμάτων που αποτελεί βασι-
 κή προϋπόθεση για την άσκηση δικαιοδοσίας για την επί-
 λυσή τους. Όπως εισηγήθηκε, η τροποποιημένη έκθεση
 ήταν άκυρη επειδή ήταν διατυπωμένη σε γλώσσα άλλη
 από εκείνη που καθορίζει το άρθρο 3 του Συντάγματος, η 30
 παράγραφος 4 του οποίου επιβάλλει τη διεξαγωγή κάθε
 διαδικασίας ενώπιον του δικαστηρίου σε μια ή και στις
 δυο επίσημες γλώσσες της Δημοκρατίας. Το άρθρο 3 του
 Συντάγματος κατέστη ενεργό με τη θέσπιση του περί των 35
 Επίσημων Γλωσσών της Δημοκρατίας Νόμου του 1988 (Ν
 67/88), που έθεσε τέρμα στη μεταβατική περίοδο που προ-
 βλεπόταν από το Άρθρο 189 του Συντάγματος και παρα-
 τάθηκε από το Ν 51/65. Το Δικαστήριο απέρριψε την έν-

σταση υπό το φως των διατάξεων του άρθρου 5 του Ν 67/88, όπως διαμορφώθηκε από τις πρόνοιες του Άρθρου 4 του τροποποιητικού νόμου 154/90. Με τις διατάξεις του άρθρου 5(1) του Ν 67/88 επιτρέπεται η προσαγωγή εγγράφου συνταγμένου σε ξένη γλώσσα ως αποδεικτικού στοιχείου σε οποιαδήποτε δικαστική διαδικασία.

Το πρωτόδικο Δικαστήριο έκρινε ότι εφόσο το μέρος της τροποποιημένης έκθεσης απαιτήσεως που ήταν διατυπωμένο στα αγγλικά συνιστούσε αντιγραφή ιατρικών πιστοποιητικών σ' εκείνη τη γλώσσα, ήταν επιτρεπτή η αναγραφή του στην έκθεση απαιτήσεως στη γλώσσα που ήταν διατυπωμένα. Η διαπίστωση αυτή είναι εσφαλμένη. Η έκθεση απαιτήσεως δεν αποτελεί αποδεικτικό μέσο αλλά τη συνισταμένη των θέσεων του ενάγοντος. Το Σύνταγμα αποκλείει τη διατύπωση της έκθεσης απαιτήσεως όπως και τη λήψη οποιουδήποτε διαδικαστικού μέτρου σε γλώσσα άλλη από τις επίσημες γλώσσες της Δημοκρατίας, την ελληνική και την τουρκική. Ο περί Νόμων και Δικαστηρίων (Κείμενο και Διαδικασία) Νόμος του 1965 (Ν 51/65) παρέτεινε τη μεταβατική περίοδο των πέντε ετών που πρόβλεπε το άρθρο 189 για την παροχή ευχέρειας χρήσης της αγγλικής στις δικαστικές διαδικασίες [βλ. Κομπί v. Κοτταρί (1983) 1 C.L.R. 856]. Με την κατάργηση της μεταβατικής περιόδου που επέφερε ο Ν 67/88 αποκλείεται η χρήση οποιασδήποτε άλλης από τις επίσημες γλώσσες στις δικαστικές διαδικασίες.

Ο εφεσίβλητος εισηγήθηκε ότι έστω και αν κριθεί εσφαλμένος ο λόγος στον οποίο στηρίζεται η πρωτόδικη απόφαση ενυπάρχει και άλλο ανεξάρτητο έρεισμα για την εγκυρότητα της τροποποιημένης έκθεσης απαιτήσεως. Υποστήριξε ότι δεδομένου ότι η τροποποίηση δεν αφορούσε το μέρος που ήταν διατυπωμένο στα αγγλικά, η επανάληψη εκείνου του μέρους στη γλώσσα της αρχικής του διατύπωσης δεν προσέκρουε στις διατάξεις του Ν 67/88. Αντίθετα, ο εφeseίων εισηγήθηκε ότι το αντικείμενο του Ν 67/88 είναι δικονομικό και επομένως έχει και αναδρομική ισχύ, θέση που καθιστά ενδεχομένως άκυρη και την αρχική έκθεση απαιτήσεως. Κατά παρέκκλιση από το

γενικό κανόνα, νομοθετικές διατάξεις δικονομικού χαρακτήρα έχουν αναδρομική ισχύ επειδή (α) αφήνουν ανεπιτήρτα κτηθέντα δικαιώματα, και (β) οριοθετούν τις προϋποθέσεις για την άρτια απονομή της δικαιοσύνης που επιβάλλεται να έχουν ενιαίο χαρακτήρα [βλ. *Varnavides v. Ioannou and Another* (1982) 1 C.L.R. 263, και *Attorney-General v. Vemazza* (1960) A.C. (965)]. 5

Έχω την άποψη ότι η γλώσσα της διαδικασίας δεν αποτελεί δικονομικό αλλά δικαιοδοτικό θέμα. Με τις διατάξεις του άρθρου 3.4 του Συντάγματος θεσμοθετείται μια από τις ουσιώδεις προϋποθέσεις για την ανάληψη και άσκηση της δικαστικής εξουσίας. Η γλώσσα της διαδικασίας είναι συνυφασμένη με την κυριαρχία του κράτους, την αυθεντικότητα της κρατικής έκφρασης και το δικαίωμα του λαού να παρακολουθεί τη δικαστική λειτουργία και να πληροφορείται για το έργο της (Άρθρο 30.3 του Συντάγματος). Συνεπώς, οι πρόνοιες του Ν 67/88 με τις οποίες τερματίστηκε η μεταβατική περίοδος, έχουν ουσιαστικό χαρακτήρα και τέθηκαν σε ισχύ την ημέρα που ορίστηκε από το νόμο, στις 16/8/89. 10 15 20

Κατά το χρόνο καταχώρησης της τροποποιημένης έκθεσης απαιτήσεως αποκλειόταν η χρήση οποιασδήποτε άλλης από τις επίσημες γλώσσες στην επίκληση της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου, τον προσδιορισμό των επίδικων θεμάτων ή τη λήψη οποιουδήποτε άλλου μέτρου. Το άρθρο 3.4 του Συντάγματος ορίζει ότι όπου οι διάδικοι είναι Έλληνες η διαδικασία διεξάγεται στην ελληνική γλώσσα. Ο όρος "διαδικασία" περιλαμβάνει κάθε διάβημα ή μέτρο που σχετίζεται με την επίκληση και άσκηση των δικαιοδοσιών του δικαστηρίου. Η τροποποιημένη έκθεση απαιτήσεως συνιστούσε μέσο της διαδικασίας. Η διατύπωση της εν μέρει σε γλώσσα άλλη από την ελληνική, την καθιστούσε άκυρη. Το γεγονός ότι η τροποποιημένη έκθεση επενεργεί αναδρομικά ως προς το κύρος των ισχυρισμών που προβάλλονται δε μεταβάλλει το χαρακτήρα της ως μέσο της διαδικασίας, ούτε απαλλάσσει το διάδικο από τη διατύπωσή της στην προβλεπόμενη από το Σύνταγμα γλώσσα. 25 30 35

- Οι διατάξεις του άρθρου 189 είχαν μεταβατικό και δυνητικό χαρακτήρα. Σκοπούσαν στην παροχή, σε διάδικο, ευχέρειας της χρήσης και της αγγλικής γλώσσας στη διαδικασία αντί των επισήμων γλωσσών. Το άρθρο 189 δεν κατέστησε την αγγλική γλώσσα την επίσημη γλώσσα της διαδικασίας κατά τη μεταβατική περίοδο. Αυτό συνάγεται από το δυνητικό χαρακτήρα των προνοιών του άρθρου 189(β) του Συντάγματος, αφενός, και τον περιορισμό του αντικειμένου του στη γλώσσα της διαδικασίας, αφετέρου.
- 10 Από την ανακήρυξη της Δημοκρατίας οι επίσημες γλώσσες ήταν η ελληνική και η τουρκική - *United Bible Societies (Gulf) v. Hadjikakou* - Πολιτική Έφεση 7413, η απόφαση εκδόθηκε στις 28/5/90 και θα δημοσιευθεί στους τόμους των αποφάσεων του Αν. Δικαστηρίου (1990) 1 Α.Α.Δ. (βλ. 15 επίσης άρθρο 188 του Συντάγματος).

- Με την τροποποίηση επιτρέπεται η αναμόρφωση των συνθετικών στοιχείων της απαίτησης όχι όμως η προσθήκη νέου αγώγιμου δικαιώματος - *Eshelby v. Federated European Bank Ltd* [1931] All E.R. Rep. 840 - Επιτρέπεται όμως η αναζήτηση και προσθήκη νέας θεραπείας - *Tilcon Ltd v. Lond. Investments Ltd* [1987] 1 All E.R. 615 (C.A.). Η τροποποίηση αφορά την έκθεση απαιτήσεως ως ενιαίο κείμενο, δεν επενεργεί ως συμπλήρωμα της αρχικής έκθεσης αλλά επιφέρει την αναμόρφωσή της. Η τροποποιημένη έκθεση υπερακοντίζει και αντικαθιστά την αρχική έκθεση απαιτήσεως. Ό,τι κατατίθεται μετά την άδεια για τροποποίηση, είναι η έκθεση απαιτήσεως ως αυτοτελές δικονομικό μέτρο. Μετά τις 16/8/89 η έκθεση απαιτήσεως, όπως και κάθε άλλο δικονομικό διάβημα, μπορούσαν να διατυπωθούν στην περίπτωση Ελλήνων διαδίκων, όπως σ' αυτή την περίπτωση, μόνο στα Ελληνικά. Η έκθεση απαιτήσεως ήταν διατυπωμένη εν μέρει στα Αγγλικά και επομένως ήταν άκυρη. Για το λόγο αυτό δεν είχαν προσδιορισθεί τα επίδικα θέματα ώστε να διεξαχθεί η δίκη. Η ένσταση των εφεσειόντων επεσήμανε το κενό και έπρεπε να είχε γίνει δεκτή. Η απόφαση του πρωτόδικου Δικαστηρίου περί του αντιθέτου, πρέπει να παραμεριστεί. Αυτή έπρεπε να είναι η κατάληξη της έφεσης βάσει της δικής μου απόφασης.

Πριν τελειώσω θέλω να διευκρινίσω ότι σ' αυτή την έφεση δεν εξετάστηκε η αναφορά κατά την ακρόαση σε πηγές δικαίου που είναι διατυπωμένες στα αγγλικά ή άλλη γλώσσα, και τίποτε απ' όσα λέγονται σ' αυτή την απόφαση δεν άπτονται εκείνου του θέματος. Επισημαίνω μόνο ότι το πλαίσιο μέσα στο οποίο αντιμετωπίζεται το θέμα εκείνο είναι διαφορετικό ενόψει των πιο κάτω:

(α) Το Άρθρο 188 του Συντάγματος διέσωσε το αγγλικό δίκαιο ως πηγή δικαίου σε ζωτικούς τομείς της νομοθεσίας (βλ. μεταξύ άλλων, Άρθρο 3 του Ποινικού Κώδικα - Κεφ. 154, Άρθρο 3 του περί Ποινικής Δικονομίας Νόμου - Κεφ. 155, Άρθρο 2 του περί Αστικών Αδικημάτων Νόμου - Κεφ. 148, Άρθρο 2 του περί Συμβάσεων Νόμου - Κεφ. 149, και Άρθρο 3 του περί Αποδείξεως Νόμου - Κεφ. 9).

(β) Το Άρθρο 29(1)(γ) του περί Δικαστηρίων Νόμου του 1960 (N 14/60) κατέστησε το αγγλικό κοινό δίκαιο και τις αρχές της Επιείκειας πρωτογενή πηγή δικαίου εφόσο δε γίνεται άλλη πρόβλεψη στη νομοθεσία και εφόσο δεν αντιβαίνουν και δεν είναι ασυμβίβαστοι με το Σύνταγμα. Το αγγλικό δίκαιο είναι διατυπωμένο σε αποφάσεις και κείμενα που επεκτείνονται σε πολλούς αιώνες.

(γ) Η νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου που αποτελεί σημαντική πηγή του δικαίου μας, μέχρι την εφαρμογή του N 67/88, είναι διατυπωμένη, σχεδόν στην ολότητά της, στα αγγλικά.

(δ) Τα ιδεώδη της δικαιοσύνης, καθώς και πτυχές του δικαίου, όπως το Διεθνές Δίκαιο, έχουν καθολικό χαρακτήρα συνυφασμένο με την παγκόσμια αναζήτηση για τον προσδιορισμό του δικαίου ενώ η εμπειρία άλλων δικαιοδοσιών, χωρών όπου εφαρμόζεται το κοινό δίκαιο (common law), στην επίλυση δικαιικών προβλημάτων, είναι πάντοτε σχετική (βλ. *ROWLING v. TAKARO PROPERTIES LTD.* [1988] 1 All E.R. 163, 172 (P.C.)).

("It is incumbent on the courts in different

jurisdictions to be sensitive to each other's reactions; but what they are all searching for in others, and each of them is striving to achieve, is a careful analysis and weighing of the relevant competing considerations.")

5 Ελεύθερη Μετάφραση :

10 ("Αποτελεί ευθύνη των δικαστηρίων διαφορετικών δικαιοδοσιών να είναι ευαίσθητα στις αντιδράσεις αλλήλων εκείνο το οποίο αναζητούν από τους άλλους, και κάθε ένας από αυτούς προσπαθεί να επιτύχει, είναι η προσεκτική ανάλυση και αποτίμηση όλων των σχετικών και συγκρουόμενων παραγόντων.").

Για τους λόγους που έχω επεξηγήσει, θα επέτρεπα την έφεση.

15 ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ : Κατά πλειοψηφία η έφεση απορρίπτεται με έξοδα.

Η έφεση απορρίπτεται κατά πλειοψηφία με έξοδα.